

شیوازی ژیانی شار و لادی له دهقه شیعیری بههاری لادی هیمنی موکریانی دا

ئارام محمد قادر امین¹

¹ وهزیری خویندنی بالوتویژینه وهی زانستی، هه ریمی کوردستان، عیراق

Corresponding author's e-mail: aram.qadir@mhe-krq.org

پوخته:

کۆمه لگای "گوندنشین" یان "دهشتنشین" قۆناغی سه ره تاپی ژیانی مرۆفه و ده که ویتیه پێش قۆناغی "شارنشین" هه ر یه کیک له م دوو قۆناغه ش هه لگری کۆمه لیک خه سلته و ره گه زن، که جیای ده کاته وه له قۆناغه که ی تر. هه لبه ته "قۆناغی پێش شارنشین" زۆر نزیکتره له سروشت و تایبه تمه ندی خوړسکی مرۆف، هه ر بۆیه ش تاکی گوندنشین، مرۆفیک ساد و دنیاک و به خته وه و ره نجدهر و ساغله م و خوړاگر و جه ره زه و نازایه! به لام به تپه ری کات و گۆرانی شیواز و جوړی ژیان، نه م خه سلته ره سه نانه ش کال ده بنه وه. مامۆستا هیمنیش له دهقه شیعیری "بههاری لادی" دا زۆر به جوانی وینای ژیانی گوندنشین ده کات و هه موو به ها و ئاکاره کانی کۆمه لگای گوندنشین کورده واری ده خاته روو. وشه کلپه کان: شار، لادی، شارنشین، لادینشین، ماندوونه ناس، کۆلنه دهر، پشودریژ، به خته وه

ملخص:

المجتمع الساكنة في القرى والسهول أصل وسابق على المجتمعات التي تلي بعدها، وبعبارة أخرى المجتمع البدوي تسبق على المجتمع الحضري، مما لاشك فيه أن كلا من مجتمعي (البدوي والحضري) ذات صفات وسمات تميزها عن غيرها. علماء علم الاجتماع يقررون أن نمط حياة الذين يسكنون في السهول والقرى أقرب بكثير من الطبيعة الانسانية والفطرة التي فطر الله الناس عليها، لذا الفرد الساكن في القرى والمجتمعات الصغيرة، التي تقع خارج المدن، بسيط و بعيد عن الحقد والغصن والكدر، وسعيد وكافح، وصبور و شجاع، ويتمتع بالصحة والعافية، ولكن بعد مرور من الوقت والتحول من هذه الحياة البدائية إلى تعب ومشقات ومصاعب المدن، كذلك تنزل تلك الصفات من نقطة العتبة المثلى نحو الأسفل. الشاعر الراحل الشهير ب (مامۆستا هيمن) يتحدث في النص الشعري (ربيع القرية) عن حياة الساكنين في القرى، ويصور نمط حياتهم، كما يأتي بمجموعة من القيم والخلق الرفيعة، وينسبها إلى الذين يسكنون في قرى المجتمع الكردي. الكلمات الرئيسية: المدينة، القرية، البدوي، الحضري، المكافح، الصبور، السعيد.

گۆفاری زانکۆی هه له بجه: گۆفاریکی زانستی ته کادیمی زانکۆی هه له بجه ده ری ده کات	
به رگ	۷ ژماره ۲ سالی (۲۰۲۲)
رێککه وته کان	رێککه وتی وه رگرتن: ۲۰۲۲/۳/۲۶ رێککه وتی سه سه ندرکن: ۲۰۲۲/۶/۲ رێککه وتی بلا وکردنه وه: ۲۰۲۲/۶/۳۰
نیمه بلی توێژه ر	aram.qadir@mhe-krq.org
ماfi چاپ و بلا و کردنه وه	© ۲۰۲۲ د. ئارام محمد قادر امین، گه یشتن به م توێژینه وه به کراوه به له ژیر ره زامه ندی CC BY-NC-ND 4.0

یتکون هذا البحث عن مبحثين:

في المبحث الأول: تحدثنا عن قيم وخلق قد ذكرها الشاعر في النص السابق ذكره، ونسبها إليهم.

وفي المبحث الثاني: جمعنا الكلمات والمصطلحات الكردية، التي استخدمها الشاعر من خلا هذا النص، وقمنا بترجمتها وشرحها.

Abstract:

The 'villagers' or 'plains' community is the primary stage of human life and falls ahead of the 'urbanization', each of these stages holds a set of characteristics and genders which distinguishes it from others. Obviously, the 'pre-urban-stage' is much closer to the nature and features of human spontaneity that is why the villagers are simple, pure, happy, toiling, healthy, patient, courageous, and brave. But over the time, the type and style of life change therefore these original characteristics fade.

Teacher Hemin presents the life of villagers amazingly in the poetic text 'spring of the village' and demonstrates all the values and characteristics of the Kurdish rural community.

The content of this study consists of two main parts: the first part focuses on analyzing all the characteristics and values that the poet attributes to the rural community. In the second part, all the Kurdish words and phrases that have been used by the poet in text are presented in the glossary style.

Keywords: Villagers, plains, nature, urbanization, rural community.

پیشه کی

ئەدەب و هونەر دوو لایەنی گرنگی کلتوری هەر نەتەوویەکن، هیچ گەلیکیش بەبێ برەودان بەم دوو لایەنە و پاریزگارێکردن لێیان، ناتوانیت؛ بانگەشەیی شوناسی نەتەوایەتی خۆی بکات! نەتەووی کوردیش لە پال گەلانی جیهان، خاوەنی ئەدەب و هونەری تایبەت بەخۆیەتی، بەلام تیبینی و سەرنج لەسەر جوور و شیوازی مامەلەکردنمان لەگەڵ کەلهپور و سامانی میژوووییمان زۆرن، بەدئناویەوه نەمانتوانیوه؛ "عەقلیەتی هونەردۆستی" بکەینە کلتوری تاکی کورد و هەمیشەش چاو و دل و سەرنجمان لەسەر ئەدەب و هونەری بێگانەییە و خۆمان بە کەم و خەلکیش بە زۆر دەزانین! مامۆستا هێمنی موکریانیش بەشیکە لەم سەرۆتە میژووویییە، کە ئاڤیستا وەکو پێویست ئاوری لێنەدراوئەتەوه، هەرچەندە بەشیک لە لیکۆلەرەوان و توێژەران باری ئەدەبی کوردی؛ چەند بەرھەم و هەولێکی زانستییان لە بارە ئێمە کەلە شاعیرە خستۆتە بەر دیدی خوێنەرەوان، بەلام لە ئاستی گەورەیی و فراوانی ئاسۆی شیعری ئەم شاعیرە جوانپەرستەدا نین!

بۆیە بپارمدا؛ منیش بە نۆرەیی خۆم و وەکو خزمەتکارێکی رینگای ئەدەب و هونەریمان؛ خزمەتێکی بچکۆلانە بە ژیان و بەرھەمەکانی هێمن بکەم و خشتیک بەخەمە سەر دیوارە شەقارەقارە کە بەلەخانەیی وێژەیی ئەو گەلەیی حاشای لێدەکەن و هەشە! بۆ ئەم مەبەستەش دەقە شیعری (بەھاری لادی)م هەلپژارد و کردمە چەقی ئەم لیکۆلینەوویە بە ناویشانی (شیوازی ژیانی شار و لادی) لە دەقە شیعری بەھاری لادی هێمنی موکریانیدا) کۆی توێژینەووە کەش بەسەر دوو باسی سەرەکیدا دابەش دەبیت، لە باسی یەکەمدا رەگەزەکانی ژیانی شار و لادی لە شیعری (بەھار و لادی) خراونەتە روو. باسی دوووەم و کۆتایی تەرخانکراوە بۆ رافەکردنی هەندیک لە وشە و دەستەواژەکانی نیو شیعەرە کە.

١/١) رەگەزەکانی ژبانی شار و لادی له شیعری (به هاری لادی):

مامۆستا هیمن له میانهی دهقه شیعری "به هاری لادی" دا خهسلهت و رهگهزهکانی ژبانی گوندنشینان دهخاته روو، زور به وردیش وینای ژبانی ساده و ساکاری خه لکی گوند دهکات و باسیش له جیاوازییهکانی گوندنشینان له گه ل شارنشیناندا دهکات. ههلبهته له زانستی کۆمه لناسیدا "کۆمه لی گوندنشین، یان دهشتنشین" له به رانبهر "کۆمه لی شارنشین، یان کۆمه لی مهدهنی" به کاردیت. ههروهک باسیش له شیوازی ژبانی هه ر دوو کۆمه له که ده کهن و سیفات و خهسلهتهکانی سه رنشینانشیان دهخه نه بهر باس و لیکنۆئینهوه (دیورانته ٢٠٠٧: ٦٦-٧٠).

مامۆستا هیمنی شاعیریش له ریگی زمانی شیعری و وشه ناسک و ده رپینه کوردیهکانی له میانهی دهقه شیعری سه ره وه، جو ر و شیوازی ژبانی لادی کۆمه لگی ئه وسای کورده واری روون ده کاته وه. ئیمهش هه ولده دهین؛ خهسلهته هه ره دیار و بنه رته ییهکانی ژبانی لادیکانی کۆمه لگی کوردی، له سه رده می قو ناعی مندالی و هه ره تی لای شاعیردا، له ژیر چه ند سه ره ناوو ناو نیشانی کدا بخه ینه روو.

١-١/١) کارکردن و هه ولدان به دوا ی دابینکردنی بژیوی ژبانی

شاعیر هه ر له سه ره تای شیعره که و به یتی به که مدا ده ئیت:

(به هاره، کاتی کاره، خو شه ویستم بو چی بێم بو شار
 ئه گه ر من بێمه شاری، کی وه ئه ستو بگری کاروبار؟
 ئه من کرمانجم و کرما! که هات فه سلی به هار وه ک هار
 ده بی بخولیته وه کتو و ته لان و به نده ن و نيسار
 هه تا په یدا بکا نان و نه با بو خه لکی شار هاوار)

(موکریانی ٢٠٠٥: ١٢٥)

ههروهک له پێشه وه باسمانکرد؛ له بهر روونی ناوه رۆکی شیعرهکانی هیمن، جگه له شرو فیه کردنی وشه و دهسته واژه کان، پێویست ناکات رافه بگری، چونکه زور روون و ساده و ناسکن، بۆیه ئیمهش دووپاتی ده که یه وه رافه ی شیعره که ناکه ین، هه ر له م سو نگه یه شه وه؛ ته نها ئه و با به تانه ی، که شاعیر به قامکی ئاماژه ی بو کردون، شیان ده که یه وه.

له سه ره تادا شاعیر؛ کار و ماندو بوونی خه لکی لادی ده به سیتته وه به "وه رزی به هار" ئه وهش روون ده کاته وه، که هه ر وه رزی به هار هات؛ خه لکی لادیکانی کوردستان، ده که ونه خو و به کتو و ته لان و کتوان دا هه لده گه رپن و ده که ونه زه وی کتیلان و هه لپه رداوتنی نه مام و داره کانیان، به هه ره وه ز و کۆمه ل کۆمه لیش، ده چنه شاخان و به دو ل و شیواندا هه لده گه رپن، گه نگر و ریواس و کارگ و ده یان گیا و گو ئی تر ده که ن و ده یانکه نه خو راک، یانیش وشکیان ده که ن و هه لیانده گرن بو زستانی.

ههروهک شاعیر باس له وهش ده کات، که "خه لکی لادی" وچان و پشودان و هه دادانیان نییه و هه ر راکه راکیان به دوا ی ژبان و په یدا کردنی بژیوی ژبانی خو یان و منداله کانیان.

دواتر ده ئیت:

(له وه ی دوا وه ده بی قو لی هه تا ئانیشکی هه لمانی
 هه موو رو ئی هه تا ئیواری بچته جووت و جو مانی
 که بوو لیلی شه وی په یدا بوو ئه نجا بێته وه مانی
 به بی وه ی کهس هه بی بېشیل، یا خو پشی دامانی)

(موکریانی ٢٠٠٥: ١٢٥)

لەم چەند دێرەشدا پێدەچیت؟ هێمن تەواو کاریگەر بوو بێت بە دەقیکی شیعری "قانع" کە دەلێت:

(ژینی لادی سەیرانە... گەرچی تۆزێ گرانە

رۆزی نەورۆز ئەوەل سأل... ئەکەونە ئیش کور و کال

یا جووت، یا جۆگە هێنان... بۆ ئاو داشتن دەغل و دان

یا تووتنە و یا درەو... ناوەستن بە رۆژ و شەو)

(قانع ۲۰۰۵: ۳۷۵)

۱/۱-۲) خۆبۆی گوندنشینان

هێمن زۆر بە گرنگیهوه دەروانیتە کارکردن و بە گرنگیهوهه باس لە دابینکردنی پێداویستیه کانی ژیان دەکات، بەرھەمھێنانی بەروبومی خۆماتی و پیشەسازی لە بواری کشتوکالی، دەکاتە رووکاری ھەرە دیاری گوندنشینان، شاعیر دەیهوویت؛ پیمان بلێت: کە خەلکی گوند و دێھاتە کانی کوردستان، نەفسبەرز و شکۆمەندن و حەزناکەن چاوە بەرھەژیری خەلکی شار بن، لەم بارەیهوه دەلێت:

(ئەگەر من بێمە شاری، کێ وەئەستۆ بگری کاروبار؟)

(موکریانی ۲۰۰۵: ۱۲۵)

ئاشکراشە؛ ئەو مەرفۆفانە پشەت بە خۆیان دەبەستن و چاویان لە دەست و بەرھەم و کاری خۆیانە، جینگای ریزن و لە کۆمەلێشدا خۆشەوێستن. لەسەر ئاستی کۆمەل و دەولەتانیشتا ئەمڕۆ زۆر روونتر لەھەر کاتیکی تر؛ بۆمان دەردەکەوێت کە ئەو دەولەت و قەوارانە خاوەن پیشەسازی خۆیان، بریار بە دەستن و باشتەر دەتوانن پارێزگاری لە پینگەو سەرورەری و ئاسایشی نەتەوێی خۆیان بکەن! بەدنیاییهوه؛ ئەو ولاتانە؛ توانیویانە "خۆبۆی" بکەنە کلتوری تاک و کۆمەل، ئاییندەیی ولاتە کەشیان گەشتەر و روونترە! بەپێچەوانەوه؛ ئەو ولاتانە بە کاربەرن و خاوەنی پیشەسازی ھەمەجۆری خۆیان نین، ھەمیشە لەبەردەم بێگانەدا دەست لەسەر سینگ و کز و کلۆن و لەناوخۆشیاندا داتەپێو و بێ پەسیو و لەرزۆکن! بە قوڵبوونەوه لە ناوەرۆکی شیعەرە کە و گەرانەوه بۆ ھەلومەرجی سەردەمی ژبانی مندالی و گەنجییهتی "هێمن" بۆمان دەردەکەوێت، کە شاعیر کۆمەلێک ئامانج و ئامارەیی ناروونیش لەسەر ھەندیک "دیاردەیی کۆمەلایەتی" ئەوسای کۆمەلێ کوردەواری دەخاتە روو، لەوانەش، کە باس لە پرسێ "خۆبۆی" دەکات؛ دەیهوویت؛ نا راستەوخۆرەخنە لەو ئاغا و دەرەبەگ و بەناو شێخانە بگریت، کە چاویان لە دەستی خەلکە و پشەت بە خۆیان نابەستن و دەبنە بارێکی قورس بەسەر شان و کۆلی خەلکی بەشمەینەت و ھەژار، لەم بارەیهوه دەلێت:

دەکیشن زەحمەت و ناخۆن وەکوو وان نانی خۆپایی

دەکەن کار و دەپێژن ئارەق و ناژین بەریسوایی

لە سەریاندا نییە پۆز و ئیفادە و فیزی ئاغایی

لە سایەیی زەحمەت و رە! و لە سایەیی کار و ئازایی

بەسەر بەرزێ دەژین بۆ کۆمەل و گەل نابنە سەربار

(موکریانی ۲۰۰۵: ۱۲۶)

ئاشکراشە لە رووی ئایینی و کۆمەلایەتی و کۆمەلناسی و ئابوورییهوه پشەت بە خۆ بەستن و خۆبۆی لە خەسلەت و تاییبەتمەندییە ھەرە جوانەکانی تاک و کۆمەلە. پەيامبەری ئیسلامیش (درودی خوی لەسەر بێت) دەفەر مۆیت: الید العلیا خیر من الید السفلی (رواه البخاری) واتە: ئەو دەستەیی پەیدا دەکات و پشەت بەخۆی دەبەستتیت و دەبەخشیت و خەرچ دەکات، باشترە لەوھی، کە چاوی لە دەستی خەلکە و وەردەگریت. لەم بارەیهوه دەلێت:

نییه داوین و دەستی خەلکی لادی پیس و ئالوودە
 لە دەس ناچی وەخت لێرە بەخۆراپی، بەبێهوودە
 ئەوان وەک ئیوێ ناژین تەمبەل و بێکار و ئاسوودە
 ئەوان وەک ئیوێ ناخۆن شەریبەت و شەکر و پالوودە
 لە کوی بێن پلاو و گوشت و خۆرشت و فر و فیسار؟
 (موکریانی ۲۰۰۵: ۱۲۷)

ریم نییه زۆر لەسەر گرنگی و بایەخی کارکردن بدویم، چونکە سەلمێراوە؛ بەبێ کارکردن و هەوڵدان مرۆف ناتوانیت بەهیچ کامیک لە
 ئامانجەکانی بگات، هەر وەک خودای گەورە دەفەر مۆیت: (وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ) [سورة النجم: آية ۳۹]

بەلام لە گەل ئەوێ شەدا؛ هەموو کاریک بەرھەمەین نییه، زانا و کۆمەڵناسی دیاری شارستانییهتی ئیسلامی "ئین خەلدون" کار و ھۆکارەکانی
 بە دەستەستەینانی بژۆی ژیان، لە چوار جۆردا کورت دەکاتەو، کە ئەوانیش بریتین لە (کشتوکال و پیشەسازی و بازرگانی و فەرمانبەرییەتی
 دەوڵەت) سی سەرھەتا بە بەرھەرمەین و کۆتاییش بە نابەرھەرمەین ناو دەبات.
 بە وردبوونەو لە پۆلینی سەرھەوی "ئین خەلدون" سەرئەدەین؛ کە کاری خەلک و دانیشتوانی لادینکان دەچیتە ژیر پۆلینی کارە
 بەرھەمدارەکان، بە پێچەوانەو؛ بەشیک زۆری دانیشتوانی شار و ئاوەدانییە گەورەکان، کاری فەرمانبەری بۆ کەرتی گشتی، یان کەرتی
 تایبەت دەکەن!

۱/۲- لایەنی تەندروستی

لە روانگە شیعری "بەھاری لادی" و بەو پێیە هیمن لەم دەقە شیعردا وەسفیک تەواو و گشتگیر و هەمەلایەنی "ژیانی لادی" و
 خەسلەتە هەمەچەشنەکانی گوندنشینان دەکات، بە شیوەیەکی زۆر جوان و گونجاو و زانستی، باسی تەندروستی لادینکان دەکات و ھۆکاری
 تەندروست باشیشیان دەخاتە روو، هەر وەک باسی لە کۆمەڵیک خوو داوونەری تەندروستی لادینشینان دەکات. لەوانە:
 ۱. گوندنشینان نێر و مێ بە پۆژ کار دەکەن، ئەمەش وا دەخوایت، کە زوو لەخەو هەستن و زووش بخەون! هەلبەتە زوو لەخەو هەستان
 و ئەنجامدانی کاری پۆژانە، دەبیتە ھۆی ماندوو بوونی جەستە و شەکتی، ئەمەش وا دەکات، کە چۆن زوو لەخەو هەلەستن، بەھەمان
 شیوەش زوو بخەون و تا بەرھەبەیانیش بیدارنەبنەو. لەم بارەییەو شاعیر دەلێت:
 (کە نانی خوارد و لپی نووست تا بەیان ناڤ لە خەو بیدار)

(موکریانی ۲۰۰۵: ۱۲۶)

بەلام کاتیک سەرئەدەین؛ داب و نەریتی خەلک و دانیشتوانی شار، پێچەوانەیی دابی دانیشتوانی گوندە، چونکە بەھۆی تەکنەلۆژیا و
 کۆمەڵیک ئامێر و بابەتی هەمەجۆر، بەشیک زۆری شارنشینان تا درەنگانی شەو بە دیار تەلەفزیۆن و دراما و پرۆگرامی میدیای بیدارن و
 پۆژانەش درەنگ و لە ناوختدا لە خەو هەلەستن!
 بەدنیاییەو ئەم بابەتە یەکیکە لە بابەتە سەلمێراوە پزیشکییەکانی سەر دەم و دەیان و سەدان توژینەو زانستی لەم بارەییەو کران، بەلام
 بەباشی نازانین؛ بێخزینیە نێو وردەکاری بابەتە، چونکە دوورمان دەخاتەو لە باسە سەرھەکییەکی خۆمان.
 هەلبەتە بە شیوەیەکی گشتی چۆن پۆژانەیی گوندنشینان جیاوازی لە پۆژانە و داب و نەریتی شارینان، بە هەمانشیوەش؛ شەوانەکانیان زۆر
 جیاواز و تایبەتە! مامۆستا هیمن لە دەقە شیعری (گریانی نیو شەو) دا زۆر جوان وەسف و وینای شەوانەیی گوندنشینان دەکات و دەلێت:
 شەوانە ئەو دەمانەیی شەو دەگاتە کاتی نیو شەو

خه ئك نووست و له چاوى من كه سه ر ديسان رهواندى خه
 سكووتىكى به سام سه رتاسه رى ئه م دىيه داده گرى
 ده لى هه ر زنده وارىكى هه يه له و دىيه دا ده مرى
 له هىچ لا خشپه يه ك نايه، چراى مالىكى ناييسى
 به ئه سپاي له مال دىمه ده رى ده خوشم وه كوو نيسى
 ته ك و ته نيا به ئارامى ده چم بوگرده كه ي به ر دى
 به دلته نگى و كز و خه مناكى راده كشم له سه ر به ردى
 ده كه م جا سه رى ئه ستىران و هه لده مزم شنه ي شه و با
 شه و و بىده نگى چهنه د خوشه، هه ميشه خوژگه هه ر شه و با
 وه كوو ئاوالى چاك ئه ستىره كان گوئى راده دىرن بوم
 هه تا بويان به يان كه م موو به موو رازى ده روونى خوم
 كونم هه لده ستى ئه و چاره و له به ر ده ردم ده نالىنم
 هه تا ئورى دلم ده كوژتته وه ئه سرىن ده بارىنم
 شه وانه گه ر نه كه م ئه و شيوه ن و نالىن و گريانه
 ده سووتىنى و جوووم ئاگرى ئه م جه رگه بريانه
 به لى گريانى نيوه ي شه و ده كا ناسورى دل مه رهه م
 كول و كوم داده مركىنى و به جى دىلى دلى من خه م

(موكرىانى ۲۰۰۵: ۱۷۴)

۲. كار كردن و ماندوبوون و جو له ي زورى دانىشتوانى لادى، ده بىته هوى سوتانى چه ورى و هه رسكردنى خواردن و زور ئاو خواردنه وه، هه موو ئه مانه ش هوكارن بو ته ندروستىيه كى باش، به پىچه وانه وه وابه سته بوونى شارنشىنان به هه ندىك دابونه رىت و خوو، وه ك ته نبه لى و دانىشتن و خواردنى كو مه لىك خواردنى خىرا و ئاماده كراو، زيان به ته ندروستى مرؤف ده گه بىين.

۳- جوور و شىوازى نان خواردنى لادىنشىنان

به وردبوونه وه له وشه و ده سته واژه كانى شىعه كه و شىوازى هونىنه وه يان، ده رده كه وىت، كه شاعىر هىچ لايه نىكى ژيانى لادى، پشتگوئى نه خستوه! له بوارى روشنبىرى ته ندروستى و جوور و شىوازى نان خواردنىش، زور به جوانى و ورده كارى هونه رىيه وه، باس له سىسته مى نان خواردنى گوندنشىنان ده كات، له م باره يه وه ده لىت:
 (په نىر و روون و ماست و هىلكه ت بو له دىرا دىن
 خورى، مازوو، كه تىره، ده غل و تووتن به رهه مى لادىن
 نه م كه خورده ي ده سى وه رزىره شىخ و حاكم و سه ردار).

(موكرىانى ۲۰۰۵: ۱۲۶)

۳/۱/۱ ئاكار جوانى و ره وشته رزى گوندنشىنان:

ماموستا هىمن له درىزه ي په سنه كانىدا بو خه لى گوند، باسى چهنه خه سله تىكى ترى جوانى گوندنشىنان ده كات:
 هه موويان توندوتوول و گورجوگول و چوست و چالاكن
 هه موويان بى فروفىل و به كار و ساده و پاكن

له لادیدا خراب زۆر کهم دهبینی نێر و مێ چاکن
 نه ئالووده به ئالکۆل و نه فیڕی بهنگ و تریاکن
 دهبی بی دهرسی ئەخلاق لیڤه بخوینێ کورپێڤگه ی شار)
 (موکریانی ۲۰۰۵: ۱۲۶)

له م بهیتهدا شاعیر چه ند په سنیکێ جوان ده داته پال لادییان له وانه:

خاکیبوون و سادهیی، که بیگومان ئەم دوو ئاکارهش له جوانترین و بالاترین ئاکار و به هاکانی مرۆڤن! له به رانه بردا زۆرینه ی شارنشینان
 به هۆکاری جیا جیا و جهنجالی و کار و پیشه زۆر و هه مه جوړه کانی شار و دهوله مه ندی و پله و پایه، خۆیان لیده گۆریت و سۆز و په یوه ندی
 خزمایه تی و هاوڕێپه تیش روو له کزی ده کات! به داخه وه ئەم بارودۆخه ش سه رده کیشیت بو سه ره له دانی دیارده ی فرتوفیل و ته له که بازی
 و پاشقولگرتن له یه کتری، به لام به هۆی ته وه ی؛ له نیو گوندنشیناندا ئەم هۆکارانه زۆر کهم ده بینن، له م خووه ناشیرینه ش به دوورن!
 هیمن به رده وامه له سه ر وینا کردنی ژیا نی "شار و لادی" ئاماژه ش ده کات، که به هۆی جهنجالی و دونیاویستی و کێرکی شارنشینان، چه ند
 ئاکاریکی ناشیرینی دزیوی ترسناکی کوشنده بلاو ده بنه وه، وه ک (په نا بردنه به ر خوار دهنه وه ی مه ی و ماده ده هۆش به ره کان و...).

شاعیر هه ر به مه ش ناوه ستیت و داوا له خه لکی شار ده کات، که بی نه دیهاته کان و وانه ی په وشت و ئاکاری به رزی مرۆی فیڕ بن! له م
 باره یه وه ده لیت:

(ده بی بی دهرسی ئەخلاق لیڤه بخوینێ کورپێڤگه ی شار)

(موکریانی ۲۰۰۵: ۱۲۶)

۱/۱-۴) یه کسانێ ژن و پیاوانی لادی

یه کسانێ و هاوشانی ژنان و پیاوانی لادیکانی کوردستان، یه کیکه له شانازییه کانی کۆمه لی ره سه نی کورده واری، هه ر له دیرزه مانه وه؛ ئافره تانی
 کورد هاوبه ش و هاوکار و ده سبارگر و پشتیوانی پیاوه کانیان بوون! ژنی ره سه نی کوردی هه یج کاتیک نه بووه؛ خۆی له کاریک ببویریت! به لکو
 هاوشانی باوک و براو و هاوسه ر و خزه مه کانی تیکۆشاوه و له پیناو و خیزان و ولاتدا رهنج و زه حمه تی کیشاوه! له خه باقی نه ته وه ی شیدا ژنان
 هاوشانی پیاوان له سه نگه ری پێشه وه ی خه باقی رزگاری بوون. خه بات و تیکۆشانی ژنانی لادیکانی کوردستان، ره نگدانه وه ی به سه ر شیعر و
 وێژه ی کوریدا هه بووه! هیمن له م باره یه وه ده لیت:

(کچیک پیه تی دوو گۆزه به له نجه ده چته سه ر ئاوی

کچیک تر شه کۆی هه لگرتووه ده روا ته پاراوی

ژنیک چه ند ماشه ری پیه، ده یانه ییتته به ر تاوی

ژنیک تر به ده ستاری ده هاری گه نمی بو دراوی

به ره و مال بوونه وه پۆلیک و پۆلیک ده چنه وه بو بزار)

(موکریانی ۲۰۰۵: ۱۲۷)

له م ده قه ی سه ره وه ی شاعیر، به ده رده که ویت، که ژنانی لادی به شداری هه موو کارو پیشه کانی خیزان و ئاویان کردووه!

قانعیش هه مان بابه ت له ناوه رۆکی شیعی (مازوو چینی لادی) ده سه لمینیت و ده لیت:

(فه رقی نییه نێر و مێ

هه رچی دانیشتووه له دی

هه موو خه ریک فه رمانن

به دهست هینانی نانن
تا تهواو نه بی هاوین
تی نه کوشن زور به تین
بهینی لهویا به تالین
خه ریکی ئیشی مالن)
(قانیع ۲۰۰۵ : ۳۷۵)

که واته: له کۆمه له کوردیدا؛ هیچ که لێن و جیاوازیکی له نێوان پیاو و ژندا نه بووه! پیاو و ژنی گوندنشینی کوردستان، رۆژانه به یه کهوه کاریان کردوو و شهویش له مائیکی بچوو کدا له سه ر خوانیکی ساده و ساکاردا کۆبونه تهوه.

به پێچه وانه وه دوای قونای شارنشین و تهوژی نوێگه رپی، زورجار ده بینین؛ که پیاو و ژنی کورد لیکه نه لپراون و هه ر یه که شیان له ئاوازیکی ده خوینیت! له کاتیکدا ژن و پیاوی شارنشین له رۆژدا به یه که وه نین و هه ر یه که یان سه رقالی کاری خوێه تی، دوای گه رانه وه شیان؛ که م وایه؛ به یه که وه له سه ر خوانی خێزانی کۆبینه وه! به لکو هه ر یه که یان ماندو بوون و بیزاری خوێ، به به رانه به ره که ی ده رێژیت و هیچ کامیکیشیان هه ست به ئارای و به خته وه ری ناوه کی ناکات!

هه ره وه ک کۆمه لئاسی ئیراقیش "دکتور عه لی وه ردی" به خته وه ری ودلخویشی و ئاسوده پی مرۆف، زیاتر ده به ستیتته وه به قونای پێش شارنشین، له م باره یه شه وه ده لیت: (ده توانین بلین: مه ده نیه ت و دلخواکی له یه کتر جیا نانه وه، مرۆف به ر له ده رکه وتی مه ده نیه ت له خوشگوزه رانی هه میشه پی دابوو، دلخواکیان نه بوو، نه یان ده پرسی "بوچی؟" هه موو شتیکیان له به رده ست دابوو، که له لایه ن باب و باپیران ئاماده کرابوو، ئه وانیش له سه ری ده رپویشتن) د. عه لی وه ردی/ گالته جاری عه قلی مرۆف ۲۷

هه ره وه ک کاک سواری شاعیریش ده رباره ی دلرفینی و ره نگیی دیمه نی گوند و ئاسوده پی ژبانی لادینشینان ده لیت:
گوئم!

دل م پره له ده رد و کول
ئه ئیم برۆم له شاره که ت
ئه ئیم به جامی ئاوی کانیای دییه که م
عیلاجی که م کولی دلی پر م،
له ده ردی ئینتیزاره که ت
وه ره ز بوو گیانی من له شار و هاره هاری ئه و
له رۆژی چلکن و نه خویش و تاو و یاوی شه و
ئه ئیم برۆم له شاره که ت
له شاری چاو له به ر چرای نیئون شه واره که ت
برۆمه دی که مانگه شه و بزیته ناو بزهم
چلۆن بزیم له شاره که ت
که پر به دل دژی گزم؟!
له شاره که ت، که ره مزی ئاسن و مناره یه
مه لی ئه وین غه واره یه
ئه ئی له ده وری ده ست و پیم

ئەوهی که تیل و تان و رایه له، که له پچهیه
 ئەوهی که پهیکه ره میسالی داوه له
 ئەوهی که داره تیله، مه زهه ری قه نارهیه
 له شاره کهت که مهندی دووکه له
 که دیته دهر له مائی دهوله مه مند
 وه تیشکی بی گوناھی خۆره تاو ئەخاته بهند
 له ههر شه قام و کووچه یه ک شه پۆری شینه
 دی به ره و دلم
 دهستی گهری ئاشنا نییه که ئەیگوشم
 دهستی چۆبیه
 له شاره کهت زه لیله شیر،
 باوی رۆبیه
 به ههر نیگایه ک و په تایه که
 ئەئیم برۆم له شاره کهت
 گوئم، ههریمی زۆنگ و زهل
 چلۆن ئەبیتته جار ه گۆل
 له شاری تۆ، له بانی عهره شه قۆنه ره ی دراو
 شاره کهت
 ئاسکه جوانه کهم!
 ته سکه بو ئەوین و بو خه فهت هه راو
 کئ له شاری تۆ، له شاری قاتلی هه ژار
 گوی ئەداته ئایه تی په راوی دل؟
 منی که گۆچی تاوی گهری به رده واره که ی عه شیره تم
 به داره ته ری کووچه کانی شاره کهت
 رانه هاتوو له شم
 بناری پر به هاری دی
 رهنگی سوور و شین ئەدا
 له شاعر و عاتیفه ی گه شم
 ئەئیم برۆم له شاره کهت گوئم (ئیلخانی زاده ۲۰۰۷: ۶۷)

١/٥- فره پيشه‌پي و هه‌مه‌كاره‌پي خه‌لكي لادى

يه كيكى تر له خه‌سه‌له‌ته جوانانه‌كاني لادينشينان، كه هيمن؛ له باسى لادى و لادينشيناندا ئامازه‌ي بو ده‌كات "فره پيشه‌پي و هه‌مه‌كارى خه‌لكى گونده".

هيمن نه‌وه‌نده جوان ويناى دوخى سه‌رقالى گوندنشان به كار و پيشه‌كانيان ده‌كات، كه هيج ده‌رهينه‌ريك ناتوانيت؛ بهم شيوه هونه‌رييه ده‌قى دراماييك بنوسيت. شاعير ده‌يه‌ويت پيمان بليت؛ سروشت و تايبه‌تمه‌ندي ژيانى گوند، وا ده‌خوازيت، كه هه‌ر به‌كه‌يان كار و پيشه‌ييك نه‌نجام بدن، هه‌لبه‌ته نه‌مه‌ش به ئامانجى فه‌راهه‌مكردن و ده‌سته‌به‌ركردنى سه‌رجه‌م پيداويستيه‌كاني ئاوه‌داني و گوندنشان! ده‌يه‌ويت پيمان بليت؛ خه‌لكى گوند نه‌وه‌نده زيره‌ك و ماندوو نه‌ناسن؛ هيج كار و پيشه‌ييك پشتگووى ناخه‌ن؛ هه‌ر كه‌سه‌كارىك ده‌كات و هه‌مووشيان به‌يه‌كه‌وه‌يه‌ك ئامانج و مه‌به‌ستيان هه‌يه و به‌ره‌وه‌ندي گشتى و ئاواپى له‌سه‌روى هه‌موويانه و به‌هه‌ره‌وه‌زى و كارى به‌كومه‌لش يارمه‌تى به‌كتر ده‌دن و كاروباره‌كاني گونديش راده‌په‌رينن و هه‌موويان ته‌واوكارى به‌كن!

هه‌نديك له‌گوندنشان سه‌رقالى باغ و بيستاندارين، هه‌نديكى تر گه‌نم و جو و دانه‌ويله‌ ده‌روينن و په‌نويان دينن، هه‌نديكى تريش ته‌ماته و توتن و جوهره‌كاني ترى كشتوكالى، له‌به‌رانه‌ردا بازىك له‌لادينشينان به‌مه‌ردارى و گودارييه‌وه سه‌رقالن و به‌كئ شوان و به‌كئ جوتيار، به‌كئ دارتاش و ئه‌وى دى وه‌ستاي ديواره.

دانيشتوانى گوند هه‌موويان ده‌جولتپن و كار ده‌كه‌ن، هه‌مووشيان ئاتاجى هاوكارى به‌كترين! خو نه‌گه‌ر چه‌ند هه‌ولتيكيشيان خراپ بن و نايينه به‌ره‌م، ئه‌وانى ديكه هه‌ر دينه به‌ره‌م و سوڊيان لى وه‌رده‌گرن، به‌شيكى زورى دانيشتوانى گوند له‌يه‌ك كاتدا چه‌ندين كار و به‌ره‌مى جياوازيان هه‌بووه! ده‌توانين بليين: سه‌رچاوه‌ي داهاتى گوندنشان ته‌نها به‌كه سه‌رچاوه نيه‌يه، به‌لكو فه‌رچه‌شنه و دره‌نگتريش دوچارى قه‌يرانى داراپى ده‌بنه‌وه! به‌داخه‌وه نه‌مانتوانى فه‌ره‌هنگ و كلتورى گوند بگوازينه‌وه بو قوناغى شارنشينى و سه‌ره‌تاكاني بونيدانانى ئيداره‌ي خو‌مالي كوردى له‌كوردستان باشور! ئه‌فسوس نه‌مانتوانى كه‌رته‌كاني كشتوكالى و پيشه‌سازى به‌ره‌پي‌ده‌ين! به‌لكو هه‌موو سه‌رنج و تواناكاني خو‌مان خسته سه‌ر به‌كه‌ بوار و هه‌ر بويه‌ش خاوه‌نى بناغه‌يه‌كى پته‌وى ئابورى نين! كه‌واته هيمن ناحه‌قى نه‌بووه هينده ژيانى لادى به‌دل بووه، ئه‌وه‌تا ده‌بينين نه‌ك ته‌نيا له‌رووى ئاكار و ته‌ندروسى به‌لكوو له‌رووى ئابوريشه‌وه گوندنشان توانيوانه‌ بابته‌ي خو‌بژتوي به‌ره‌پي‌ده‌ن.

تپيبي: له‌بابته‌ي ژماردن و ريزكردنى كاروباره‌كاني گوندا هه‌ست ده‌كه‌م؛ هيمن كاريگه‌رى ناوه‌روكى ده‌قه شيعرى "مازوو چيني لادى"ى قانعي له‌سه‌ر بووه، چونكه ئه‌ويش به‌هه‌مان شيوه باس له‌كار و پيشه جياوازه‌كاني گوندنشان ده‌كات و به‌دواى به‌كتردا ريزيان ده‌كات.

١/٦- پشوودريژي و كوئنه‌دان

خه‌سه‌له‌تيكى ديكه‌ي خه‌لكى گوند، كه هيمنى شاعير، باسى ده‌كات، بريتييه له‌ئارامگرتن له‌سه‌ر ناخوشييه‌كاني ژيان و پشوودريژي و خو‌راگرپى و كوئنه‌دان و نه‌سه‌هوتن:

(به‌تال و تفت و سارد و گه‌رم و ناخوشي ژيان رادين

به‌گژ تين و بليسه و به‌فر و باران و هه‌وردا دين)

(موكريانى ٢٠٠٥: ١٢٦)

هه‌لبه‌ته خه‌لكى لادى به‌شيوه‌يه‌كى ساده و ساكار و سه‌ره‌تاي ژيان به‌سه‌ر ده‌بن، له‌گه‌ل كه‌شوه‌واى جو‌راوجور و سه‌رما و گه‌رما و به‌فر و به‌سته‌له‌ك و هه‌ره‌سى به‌فر و ليزمه‌ي باران و لافاو رادين! بيگومان جوتكردن دروينه و شه‌نه‌كردنى خه‌رمان و پاراو و بژار و ده‌سكه‌نه به‌بى نه‌زيه‌ت و ماندوبوون نه‌نجام نادرين، به‌لام گوندنشان له‌گه‌ل ناره‌حه‌تپيه‌كاني ژيان و كاركردن و كه‌ش و هه‌وا خو‌يان ده‌گونجپن!

به دلتاییه وه ئه م خۆگوندننهش ئاسان نییه و هه موو مروڤیک ناتوانیت نهجمی بدات! نکۆلی ناکریت؛ که پشوودرێژی و خۆراگری و خۆگوندن تاقه تپروکینه! به لام مروڤگه لیک به هیژ و نازا و به جهرگ و دلیر پهروه ده کات، ژینگه ی گوند و دیهاته کان ژینگه ی به ره مینانی نازایه تی و جوامیری و جهره زییه! میژوو پیمان ده لیت: گوند و چیاکانی کوردستان مه لبه ندی تیکۆشه رانی رینگای رزگاری و نازادین! هه ندیک له گوندنشیان وه ک چیاکان به هیژ و سه ره رز و پته و و قاره مان و دلیرن و پیاوانی ته نگانه و رۆزگار هه سخته کان! هه ر بویه زۆرینه ی جهنگاوه ره نه به رده کان و گیانباژ و بویره کانی میژوو له نیو گوندنشیناندا هه لکه وتوون! له به رانه ردا ژیا نی شارپیان، که پشت به که ره سه ته کانی خۆشگوزهرانی و دابینکردنی گه رمکه ره وه و فینککه ره وه ده به سه تیت و زۆرجاریش ناتوان خواردی خوشیان دروست بکه ن و خواردن و خوارنده وه ی ئاماده کرا و ده خۆن! به کورتی و به پوختی؛ ژیا نی حازرخۆری به رسپه ر، مروڤانیکی ناسک و نه خه سلپوو نه په لتیو به ره م دینیت و توانای تالی و هه وراز و نشیویه کانی ژیا نیان نییه!

به پئی دیدی کۆمه ئناسه کانیش؛ دیارده ی پشوودرێژی و خۆراگری دیهاتیان په یوه سه ته به ژینگه و سروشتی ژیا نکردن و گه ران و سوران به دوا ی په یدا کردنی بژیوی ژیا ن و پندا و بیستیه سه ره تاییه کانی ژیا ن، له م باره یه شه وه "ئین خه لدون" ده لیت: ("ئین خه لدون" له مباره یه وه ده لیت: (به و پئییه ی خه لک و دانیشتوانی شاره کان، له ماله کانیندا به بی هیچ ترس و له رزیک پائیان داوه ته وه) (العبدۃ ۲۰۰۹: ۱۲۵) کورد گوته نی: "پشتینان لیکردۆته وه و میشیان میوان نییه" هه ره وه ها به شیویه ک له ناز و نیعمه ت و خۆشگوزهرانی دا رۆچوون، که "ئاگایان له مه حمودی بی زه واد نه ماوه"

له به رانه ریشدا خه لکی گوند و پنده شه ته کان، به هۆی باروڤوخ و سروشتی ژیا نیان، چاونه ترس و جهره زه ن

۷-۱/۱ نه فسبه رزی

ناوه رۆکی ئه م بابته، که له ژیر سه ره ناوی "نه فسبه رزی" ریکخراوه، زۆر له ناو رۆکی خالی پئشوو نزیکه، چونکه یه کتیک له ده رها و بیسته و ده ره نه جمه کانی ماندوویه تی و را کردن به دوا ی ژیا ندا، بریتییه له نه فسبه رزی و شکۆمه ندی که سی ماندوو زه حمه تکیش، هه ره وه که له کورده واریشدا ده گو تریت "ده ستی ماندوو له سه ر سکی تیره". به دلتاییه وه که سی ماندوو په نجده ر، به های کار و شه ونخونیه کانی ده زانیت و هه میشه ش پشت به خۆپی و توانا کانی ده به سه تیت و هه ولده دات له سه ر قاچه کانی بوه سه تیت و چاوه ری نییه؛ سایه و سیبه ری هیچ که س و خانه واده و لایه نیک بیحه سینتیه وه! هه ره وه که ئه م جو ره که سانه له به رده م سه ختی و ناخۆشیه کانی ژیا ندا ئارامگر و خۆراگر، و هه ژاری و پندا و بیستیه کانی ژیا نیش رایاناکتیشن بو سه رکزی و ده ستپانکردنه وه. به پئچه وانه وه؛ که سانی ته نه بل و مشه خۆر له به رده م شکست و کۆسه په کانی ژیا ندا له رزۆکن و له پینا و دابینکردنی ساده ترین پندا و بیستیه کانی ژیا نیشدا، ده ست له به رده م خه لکی پان ده که نه وه! ئه فسوس هه ندیک جار ئه م دۆخه وا ده کات، که مروڤ نه فسبه رزی و جوامیری مروڤایه تی خۆی له ده ست بدات و جو ره ها کزی و کلتۆلی سه ره نه ویکردنیش قبول بکات! مروڤگه لیک هه ن؛ ته نها و ته نها له پینا و پاروه نانیک، یان به ده سه ته پینانی پاره و پله و پایه کی کاتی، شکۆی ریزی خوا کردی خۆی له ده ست ده دات و له بری رشتنی تنۆکه کانی ئاره قی ماندوویه تی، په رده ی شه رم و شکۆی ده درپت و هیچ شتیک به نه نگی نازانیت!

له لایه کی تریشه وه هه میشه ئه م جو ره مروڤانه ده بنه بار به سه ر کۆمه ل و ده ورو به ری خۆیا ندا، چونکه هه ر نیازمه ندن به وه رگرتن و ده ست و سه ر نه ویکردن! ئه مانه به کاریه ری بی به ره می مفته خۆری پی نه زانن! به لام گوندنشیانی ماندووی حه لالخورری زه حمه تکیشی په نجده ر، شه ونخوونی ده کات ئاره قی ده رپتیت و ده سه ته کانی ده قله شیت.

که واته: به پئی ئه م ویتاییه ی هیمن بو ره وتی ژیا نی دانیشتوانی گونده کان ده یکات، هه میشه دیهاتییه کانی کوردستان، له پینا و سه ربلندی و نه فسبه رزی و نازادییه تی بیر و هزییان، چا و له ده ستی هیچ خه لکیک ناکه ن و رووگیریان نابن!
له م باره یه وه ده لیت:

(دهكيشن زهحمهت و ناخون وهكوو وان ناني خوړايي
 دهكهن كار و دهپژن ناروق و ناژين بهريسوايي
 له سهرياندا نيبه پوز و ئيفاده و فيزي ئاغايي
 لهسايه زهحمهت و ره! و له سايه كار و ئازايي
 بهسهربهرزي دهژين بو كومهل و گهل نابنه سهربار)
 (موكرياني 2005: 126)

1-1/8) خپرومهندي و دنناوهداني دانيشتواني لادئ:

هه ئبه ته: چاكه و پياوېتي و ميواندوستي و گياني هاريكاري و ههماهنگي، خهسله تي مروقه مهنه كانن، له م باره يه شه وه كومه ئناسه كان
 ژينگه ي گوند و قوناغي پيشي شارستانيهت و مهده نيته، به نيشتماني ئه سلى ئه و ئاكار و به ها كومه لايه تيبانه ده زانئيت، له م باره يه شه وه
 "ئيبن خه لدون ده ئيت: (مروقه كان به سروشت و ته ببعه تي خوړان له سه ر كاري باش و يارمه تيداني خه لك خو لقي تراون، به لام دواتر به
 هو ي كومه ئيك هو كار و فاكته ري ژينگه يي، گوران به سه ر خو و په وش و ئاكار ياندا دئيت، هه روه ك پيغه مبه ري خودا (د.خ) ده فه رمويت: ما
 مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ، أَوْ يُمَجِّسَانِهِ
 واتا: هه موو كه سيك له سه ر فيتره تي كاري باش و خپرومهندي له دايك ده بئيت، به لام دواتر به هو ي ژينگه ي خپزاني و كومه ئيك فاكته ري
 تر، گوران كاري به سه ر بيروباور و په فتاره كاني مروفا دئيت.

كه واته: له پشت هه ر يه كيك له "كاري باش" و "كاري خراب" دا كومه ئيك هو كار و فاكته ر هه ن، ژينگه ي هه ر يه كيكيشيان له ژينگه ي
 ئه وه كه ي تر جياوازه، مروقيش به ئه ندازه ي نزيكي له هو كار و ژينگه ي هه ر يه كيك له م دوو چه مك و بابه ته دژبه يه كانه، له چه مكي به رانبه ر
 دور ده كه وئيه وه، ژينگه ي ده شت و گوند و ديهاته كانيش نزيكتره له كاري باش و خپرومهندي، به به راورد به ژينگه ي شاره كان). (العبدة
 2009: 120) له م باره يه شه وه هيمن ده ئيت:

هه موويان توندوتول و گورجوگول و چوست و چالاكن

هه موويان بي فروفييل و به كار و ساده و پاكن

له لاديدا خراب زور كه م ده بيبي ئير و مي چاكن

نه ئالوده به ئالكول و نه فيري به ننگ و ترياك

ده بي بي درسي ئه خلاق ليره بخوئي كورپزگه ي شار

(موكرياني 2005: 126)

٢/١) فه رهه نگوکی ده قه شیعری "به هاری لادی" ی هیمنی موکریان

ئالوده

گیرۆدهی شتیک

فیسار کهس ئالووده ی جگه رهیه (خال: ٢٠٠٥ : ٩)

ئالکۆل

کحول، ئالکۆل

به ننگ

به یری گیایه که کیشانی سه رخۆشی ده دا

گیاندار ی قه تیس ماو - زازا نیشان

زازا کات (خال: ٢٠٠٥ : ٦٦)

حه شیشه، گیایه که ده یکتیشن و خه یال ده یانگری

ئپژی به ننگت کیشاوه

گه لای دار، په لک

نیشانه، به لگه

وه ستاو

لیره به ننگ بووه

وهخت، کات (هه ژار: ١٩٩٠ : ٨٦)

ناوی گوئیکه ، جووری په ره که ی وردتۆپه له، لاسکه که ی ره قه و درکاوی نییه، بوئیکه که ی هه یه، کپوی و ماییه به تۆو زیاد ته کری (شیخانی

(٢٠٠٩ : ١٠١)

بازن

شتیکه له زیر یا زیو و یا شتی تر، ژنان بو جوانی ده یکه نه مه چه کیان (خال: ٢٠٠٥ : ٢٩)

مووچه وانه، دهسته وانه ی ئالقه له زیر یان زیو، بازنه

له گووه ندی میری مه زن / ده ستیان دهشت، ته پ بوون بازن (هه ژار: ١٩٩٠ : ٤٢)

بالۆره

جووره گووانیبه کی کوردیبه (خال: ٢٠٠٥ : ٣٢)

گووانی هه لدانی کچ و کور له چیا که هه وایه کی تایبه تی هه یه (هه ژار: ١٩٩٠ : ٤٦)

بژار

پاک کردنه وهی شینایی له و گیایانه ی که زیانی پ ده گه یه نی

گیایه که له ناو شیناییدا بژار ده کری (خال: ٢٠٠٥ : ٤٠)

گیای خراب له ناو زهرعات
دانهی بینگانه له ناو دانه وئله دا
خۆدۆزین

ژمار

گوڤزیت به بزار ده ده می (هه ژار ۱۹۹۰ : ۵۵)

بلوڤر

دارنیکى درنیزی کون تی کراوه له وینهی سه بیل منداڵ له پیشکه دا میزی پیدا ده کاته خواره وه
لوولک (خال ۲۰۰۵ : ۴۲)

بلول

جی میزی منال له پیشکه دا، لوولک (هه ژار ۱۹۹۰ : ۵۸)

بلوور، بلوڤرشامی، بلوڤر که ته، بلوول، فیک

ئامپرنیکی موسیقای فووتیکردنه، له قامیش دروستده کریت، (حه فت) کون له رووی سه ره وه و کونیکیش له رووی بنه وه یه تی ئەم ئامپره له دوو
به ش پیکدیت؛ یه کهم قامیشه کلۆره که یه و ئه وی دیکه ش پارچه لوورنیکى گچکه یه ده خریته ناوکونی قامیشه که. له وه سه ره ی که ده که ویته
به رامبه ر ده می بلوڤرژن ئەم داره (لورکه ش) بو ئە مه یه ئامپره که یه کسه ر ده نگی لیوه ده رچیت.

شوانه له سه ر به رده بیژ / تی تۆراندوو له بلوڤر. (شیکانی ۲۰۰۹ : ۷۵)

بیدار

هۆشیار - بیدار بوونه وه: هۆشیار بوونه وه - بیدار کردنه وه: هۆشیار کردنه وه (خال ۲۰۰۵ : ۶۹)

نه خه وتوو - لاواز - زۆر بیدار و باره (هه ژار ۱۹۹۰ : ۸۹)

به نده ن

شوینی سه خت له شاخ (خال ۲۰۰۵ : ۶۶)

چیا، کیو، که ژ

له ش، به دهن - هه موو به نده نم دیشی (هه ژار ۱۹۹۰ : ۸۶)

پاراوی

شتی ته ر و تیرو (خال ۲۰۰۵ : ۷۶)

تیروو

شه ق و تور و له گه شه (هه ژار ۱۹۹۰ : ۹۷)

ئاودانی چاک (شیکانی ۲۰۰۹ : ۱۱۳)

پاسور

کایه به په‌ری پاسورکردن (هه‌ژار ۱۹۹۰: ۵۴۶)

ئاس

جۆره مقه‌بایه‌که قوماری پێ ده‌کری (خال ۲۰۰۵: ۴)

په‌ریکه له په‌نجاو دوو په‌ری قومار (هه‌ژار ۱۹۹۰: ۶)

پالوده

خواردنیکه له کرمی سپی ده‌کا، نیشاسته‌ی پالئوراوه ده‌شه‌کری ده‌که‌ن فارسی: پالوده، فالوده (هه‌ژار ۱۹۹۰: ۱۰۱)

پرمه‌ی که‌حلان

پرمه:

هه‌ناسه‌دان به‌ لووت به‌ توندی به‌ جۆریکه که‌ ده‌نگی لیوه‌پێ

فیسار که‌س دایه‌ پرمه‌ ی گریان، یا و‌لاخه‌ که‌ پرماندی

پرمه‌ پرم: پرمه‌ یه‌ که‌ له‌ دوای یه‌ که‌

پرم و‌ هور: پرمه‌ پرمی زۆر (خال ۲۰۰۵: ۸۴)

ده‌نگی لوتی یه‌ کسم

گریانی له‌ نا‌کو - له‌ پرمه‌ی گریانی دا، فارسی: صدای بینی اسب (هه‌ژار ۱۹۹۰: ۱۰۶)

پلووسک

شتیکی بۆشه‌ ئاو و‌ چۆراوگه‌ی پێدا دیته‌ خواره‌وه (خال ۲۰۰۵: ۸۹)

لوس، لوساوک، پلور (هه‌ژار ۱۹۹۰: ۱۱۲)

پۆکه‌ر

جۆره قوماریکه‌ به‌ کاغه‌ز ده‌کری (خال ۲۰۰۵: ۹۲)

جۆری قوماری به‌ په‌رانه (هه‌ژار ۱۹۹۰: ۱۱۵)

په‌ین

پیسپی و‌لاخی به‌رزهی یه‌ کسم (خال ۲۰۰۵: ۱۰۲)

گوی مالات کوت بۆ زراعت (هه‌ژار ۱۹۹۰: ۱۲۶)

ته‌لان

ته‌لان (خال ۲۰۰۵: ۱۳۷)

به‌نده‌ن، به‌رزایی کتو (هه‌ژار ۱۹۹۰: ۶۸۰)

جیژوان

ژوانگه، ئەو شوئینهی دوو دلدار یه کتری ل دهبین (گهردیگلانی ۲۰۰۹: ۸۸)

چاپوک

چاپک، چالاک، ههسک، چهپوک، گورج، خرز، لیهاتوو، قوچاخ، خهیرا، گۆل - ناوی کورانه (شێخانی ۲۰۰۹: ۱۸۷).

چارشێو

شێتیکی چوارگۆشهی گهورهیه له ئاوریشم و سورمه دروست دهکری ژنان لهجیاتی بالاپۆش دهیگرنهوه(خال ۲۰۰۵: ۱۶۴) بریتیه له کۆتالیکی بهرین که سهرتاپای ژن دادهپۆشی و دوو چهشی ههیه: یهکیان ههر پهڕۆیه کی ئاسایییه و به سهردا دهدری؛ یهکیش له ناوقه ددا که مەری ههیه و له سهر پشیتیند توند دهکری. چارشێو تایبهتی ژنانی شارستانییه و له ئاوییه کانداکه لکی لیوه رنایه. چارشێوی باوی موکریان، چارشێوی فابوو (سه مه دی ۲۰۱۳: ۶-۷) چارشه، چارشهب، چارشوو، چارشوو، چارشهو.

شێوه چوارگۆشهی گهورهیه، له ئاوریشم و سورمه دروست دهکری، ژنان لهجیاتی بالاپۆش ئه یان گرتوه

لاده چارشێوت ههتا من دیده پۆشه ن کهم بهرووت (شێخانی ۲۰۰۹: ۱۸۸)

حهیران

جۆره گۆرانییه کی کوردیه

بالاگهردان

ئهز ههیران ه ته مه، واته من بالاگهردانی تۆم (خال ۲۰۰۵: ۱۹۴)

عاشق، ئه ویندار، بهنده وار

هه وای گۆرانییه کی به ناوبانگ و له میژینه

سه ر لیشیواو (هه ژار ۱۹۹۰: ۲۳۳)

- جۆریکه له گۆرانی دلداری، شاکاریکی هونه ریه، زادهی (ئه وین و ئاوات) ه دهرباره ی سروشت و دهر وون و جوانی ده دوی، به ده گمه ن (شهر و شوڤر) ده گرتیه وه. ههیران تایبه ته به زاری کرمانجی باشوور به تایبه تی زاری سوڤانی، تایبه تی تر به ناوچه ی هه ولیڤر. هه وای ههیران مه قامیکی تایبه تی نییه، به لکو به چه ند نه غمه یه کی جۆراوجۆر ده گو ترێ، هه ر (به یه تی) یکی ههیران گۆرانییێ به ندیکی تایبه تی هه وای خو ی هه یه وه ک هه واکانی لاوک پنه وای ده لێ که ئه و به ندانه له ریشه دا له ره گه زی مه قامه کانی (به یات) و (حه سین) و (حه یجاز) و (موحه یه یرن)، هه وای ههیران به هۆنراوه ی کیشی کوردی (ده بره گه یی) ئه و هۆنراوه ی که به زاری گۆران و تراون ناوترین، ههروه ها به کیشی شازده بره گه یی (عه روزی عه ره بی) و ده ستووری هۆنراوه ی (فارسی) ناوترین، به لکو هه ر ههیرانه به یه تی تایبه تی خو ی هه یه، هۆنراوه کانی له کیشدا فره ماوه یی و پشو و درێژیه یان تیدا هه یه له باره ی قافیه وه له زۆر جیدا جه مسه ری به ندانه کانی به شاره زایی و ناسکی لیکێ داو ن

- وشه ی ههیران واتای (سه رگه ردان، به لاگێڤر، سه رسورماو) ده گه یه نیت

- ده بیته سه ره تای ده ست پێ کردنی گۆرانی ههیران کاتیکی ههیرانییێ ده ست به گو تنی ده کات ده لی ههیران ده رتیم

- ده بیته نازناو بو ئه و که سه ی ههیران ده لێ، وه ک هه سه ن ههیران، عوسمان ههیران

- سه ره بندی هه یه که ههیران یێ له سه ره تای ههیران ده ست پێ ده کات و ناوبه ند و دوا به ندیشی هه یه

- جۆری هه یه وه ک: ۱. ههیرانی سه رچیایی: تایبه ته به تیره و هۆزی خو شناوه تی ۲. ههیرانی پشه ده ری: واته ئه و ههیرانانه ی له ناوچه ی

رانبه و قه لادزی و مه رگه ده گوترین ۳. حهیرانی دهشتی ههولیر: که تایبه ته به ناوچهی که ندیناوه و ملکیه و بهرانه تی
 - حهیران به دوو جور ده گوتری: ۱. سه رچیایی، مه جلیسی ۲. حهیرانی کۆن: جیاوازی ههیه له گه ل حهیرانی نوی، حهیرانی کۆن کورته
 - وشه ی حهیران ده بیته نازناویک بو دلداری
 کچه تیمه حهیرانی، حهیران ده لی / ئەمن دوئی ئیواریم زانیه له شهوبایی شهوی / له بایی شه ماری، له پلکه پیناوی / ده رتین (کوره تیمه
 حهیران) گه له نه خو شه
 - وشه ی حهیران ده بیته نازناویک بو دلبه ری
 کوره تیمه حهیرانی / ئەنگۆ جوابه کی له بو من بدنه دایکی (کچه تیمه حهیرانی) / گه له کی چه ک و زیر به خو وه نه کا نه وه ک له شایی چۆکی
 بچه می
 - ده بیته نازناو بو داک و بایی کچه تیمه حهیرانی (شیخانی ۲۰۰۹: ۲۱۱)

خاو

شتیکه که کرژ نه بی

چه رمی خو ش نه کراو

خه و

گیاندار ی سست

خاوه خاو: سسته سست

تووکی چۆغه و قالی

گیایه کی گه لا تووکنی گو ل زه ردی بو نخو شه به مه شکه یه که وه ده کری، که بو گهن بووی (خال ۲۰۰۵: ۲۰۰)

خه و، نووستن

سست و بی هیژ

نه کولاو

جیگه ی مالات و یه کسم له زستاندا که قه له و بکری

نه گه یشتوو، کال

نه رتیسراو

چه رمی خو ش نه کراو

بنه مای که رسته

گیا و گو لینی زور بو نخو ش

له کن وه نه وشه و خاو و هه لال و به یبوونی / هه لالی پیسته بی خاوه عه بیر و موشکی خه تا "حاجی"

پارچه گو شتیکه له ناو ریخولاندا ده برژیندری

پرزهی شال و قالی (هه ژار ۱۹۹۰: ۲۳۹)

- نه برژاو

- نه کولاو

- سست و ته مبه ل

– گیایه کی بهرز و زۆر نهرمه له کویتستان دهی (شیخانی ۲۰۰۹: ۲۱۶-۲۱۷)

خرخال

بازن

خاشخاشی پی (خال ۲۰۰۵: ۲۰۱)

بازنه ی قوڵ

پاوانه ی پا له زێر و زێو

تیکشکاو

هه موو ئیسکی له شم بوته خرخال

بازنه ی دارین که به داری بيشکه دا کراوه (هه ژار ۱۹۹۰: ۲۴۱)

خرمه

خرمه خرم: جوړه دهنگیکه وهک دهنگی خواردنی ترۆزی - خرمه خرم: خرمه ی یهک له دواى یهک - خرم و هووړ: خرمه خرمی زۆر - دهنگی

پیی کۆمه له سوار (خال ۲۰۰۵: ۲۰۲)

دهنگی ویککه و تنی خشلان - دهنگی کرۆژتن (هه ژار ۱۹۹۰: ۲۴۲)

دهنگی پیی ئاسپان له کاتی رۆبیشتنی به تاو (شیخانی ۲۰۰۹: ۲۱۸)

خورده

پووڵی ورد، په ره ی هووړ

تهوس، تانه، رهخنه، ئیراد (هه ژار ۱۹۹۰: ۱۵۱)

خوری

تووکی مهړ

زازا ئاونه (خال ۲۰۰۵: ۲۰۹)

هری، کولکه ی پهز

خرووکه

خروو (هه ژار ۱۹۹۰: ۲۵۲)

دهستار

دوو بهردی پانی گرده به دهست ده گپردی و دانه و نیله ی پی ده هاردی (خال ۲۰۰۵: ۲۵۱)

دهستهار، هپردی، گپرونه، هارپی دهس، دهستیار، دهسهار، ئاشه دهس، هاره، دهسیار، دهسپهر

له دوو بهردیک پیکدیت بهردی سه ره وه (سه ر دهستار)، بهردی بنه وه [ژیر دهستار] (شیخانی ۲۰۰۹: ۲۴۹)

دهسى وهرزير

وهرزير: وهرزيار (ههزار ١٩٩٠ : ٩١٩)

وهرزير: سه بان (خال ٢٠٠٥ : ٦١٣)

دهغل

گهنم و جو (خال ٢٠٠٥ : ٢٥٧)

دهخل، خهله، دانه يه كه مايه ي بزيوه (ههزار ١٩٩٠ : ٣٢٢)

روبهند

روبووش (خال ٢٠٠٥ : ٢٧٧)

پهچه، پيچه، پووشى (ههزار ١٩٩٠ : ١٩٦)

په

له

ره گه ئى خه، واته له گه ئيدا بينيره (خال ٢٠٠٥ : ٢٧٩)

پاشگر يان پيشگر واتاى ده گه ئ ده گه يه نى

بمه ره وه ره، ره پالى نى (ههزار ١٩٩٠ : ٣٥٥)

– ره گ

– به (ره پيش: به پيش)

– له (ره گه ئ: له گه ئ)

ره عه زرى ده خشا [له عه زرى ده خشا] (شيخانى ٢٠٠٩ : ٢٧٠)

زاوه ماك

زاوما (ههزار ١٩٩٠ : ٣٧٣)

زاوماك : ساوما

فارسي: بچه هاى گله با مادران (هه مان سه رچاوه: ٣٧٤)

تيكه ئ كردنى كار و به رخی ساوايه له گه ئ داىكياندا له به يانييه وه تا ئيواره

ئيمرو مه ر و به رخ زاوما يه (خال ٢٠٠٥ : ٢٩٣)

ساره ما

زاوما، كه ساوا

كارو به رخ تو زيك هه راش ده بن و هه وا خووش ده بيت، نيوه رو ن تا ده مه و عه سريكي درهنگ له گه ئ ران ده بوون، به مه ده گوترا ساره ما يان

زاوما (شيخانى ٢٠٠٩ : ٢٩٩)

ژیرچه نه

مووروو یا پەتیکە ژنان دەیگرن بە ژیر چەنە یاندا بۆ ئەوێ کلاوێ کە یان دانەمانێ (خال ۲۰۰۵: ۳۱۲)

ژیرچه ناگە (هەژار ۱۹۹۰: ۴۰۱)

قەیتانیکێ ئاوریشمی ئەستووری تایبەتی بەسالچوووانە کە لە دوو جەمسەرەوێ دەلکێ بە تاسکلاوێ و قایم رادەگیرێ. هەندێ جار بۆ جوانی ریزە مووروو یا زەنگیانە یا بیجادهی تیندە کرای. دەستپۆشیتووان لە تەختیکێ زێری بێپەرەنگ یا زنجیر کە لک وەر دەگرن. تایبەتمەندی

ژیرچه نه ئەوێ کە پەرەنگی نییە (سەمەدی ۲۰۱۳: ۸)

خشلێکی ژنانە ۳۸، م درێژە، لە موروو دەهۆنرێتەوێ یان لە زیو دروست دەکرای، سەرەکە ی چەنگلێکی پێوێ توندە لە کلاو گیردە

رەبی لیت موبارە ک بیت گوێ و گواری و ژیرچه نه [گۆرانی حەسەن زیرە ک] (شیخانی ۲۰۰۹: ۲۹۵)

سوسن

شلیر

گوئیکی بەهاری شاخییە بنکە کە ی وە ک سەلکە بیاز و گوئی وە ک لاولاو وایە (خال ۲۰۰۵: ۳۶۴-۳۶۵)

گوئیکی سووری ئال یان زەردی پیاڵە ئاسایی سەرە و نخوون

ناوێ بۆ ژنان

دەخلی نە گەنم نە جو (هەژار ۱۹۹۰: ۴۷۳)

– ئاوازی چەند گۆرانییە کێ کوئی کوردەوارییە، وە ک: وەرە وەوێ باجینە ناو شلیران، شلیرە وە ی شلیرە

– گوئیکی پەرە کانی گەورە و درێژە و کراوێ، لاسک نەرمە، بێ درکە، بوئی نییە و کێوێ، بە تۆ و بە سەلک زیاد دەکرایت (شیخانی ۲۰۰۹: ۲۳۵)

سوک

پارچە پە ک لە شت

کوئیکی گوشت یا نام بەدە

کووت کووت: شتی پارچە پارچە

زازا کوئیکی نان (خال ۲۰۰۵: ۴۵۰)

شورە ئدان

گۆزە

دەفری گەورە گێنی دەسکداری سوورەوێ کراوێ، ئاوی تی دەکرای (خال ۲۰۰۵: ۴۹۹)

دەفری ئاو لە سوألەت (هەژار ۱۹۹۰: ۷۰۸)

بە قەبارە لە نیمە سەرە گەورە ترە، لە قور دروست ئە کرایت، لە بنهوه تەسکە، لە ناوێ راستهوه فرهوانه، تا دیت بە لای سەرە کە یهوه تەسک

و باریک دەبێتەوێ، لە لای دەمیوه قولفایه کێ ههیه بۆ ئاو هینان بە کاردیت

دەستی داگۆزان، گوئی عاجزم دەچمە سەرایی (شیخانی ۲۰۰۹: ۴۶۱)

شیناوەرد

شیناورد

فارسی: کشت صیفی (ههژار ۱۹۹۰: ۵۰۰)

شه کو

فروفیسار

وتهیه که به کار دینری بۆ یه کیک که نه تهوی ناوی بهیت

فیسار کهس هات، واته ئه و کهسهی که خۆم و خۆت دهیزانین (خال ۲۰۰۵: ۳۹۷)

فران، فلان (ههژار ۱۹۹۰: ۵۲۶)

کاروکور

ئوحه ی گوان

ئوحه

وتهیه که ره شه ولخی پۆ لی ده خورری یان ره شه ولخی پۆ راده وه ستینری (خال ۲۰۰۵: ۱۵)

وشه ی گه راندنه وه ی ره شه ولخی

ئوحه گارهش (ههژار ۱۹۹۰: ۱۸)

کرمانج

• ناوه بۆ گه لی کورد • ناوه بۆ دیهاتی و لادیی

• ناوه بۆ ئه و کوردانه ی به شیوه زاری کرمانجی سه روو دپه یفن و قسه ده کهن (پیندرۆی ۲۰۰۹: ۳۸۴).

کورد – ره نجدهر - ئاغانیه کرمانجیه، واته ره نجدهره - خه لکی لادی

ئه و لادیانه ی که عه شیره تیکی ناسراویان نییه، یا له م لاه و له و لا په یدابون له گوندیکدا کۆبوونه ته وه، به ژن لیک هینان خزمایه تییان په ییدا

کردی، خه ریکی فه لاحتی و مه ربه خپوکردن بوونه (شیخانی ۲۰۰۹: ۴۰۴).

کیو

چیای بهرز (خال ۲۰۰۵: ۴۸۲)

چیا، که ژ، کۆ (ههژار ۱۹۹۰: ۶۱۲)

چیا - کیتان (شیخانی ۲۰۰۹: ۴۴۵)

که تیره

جهوی گه وون که گه لی جووری هه یه (خال ۲۰۰۵: ۴۶۶)

شیره ی وشکه وه بووی گوینی جه باری (ههژار ۱۹۹۰: ۶۵۰)

بهری داری گوینه، ده کریتته سمغ (شیخانی ۲۰۰۹: ۴۲۸)

که حلان

ئەسپی رەسەن (خاڵ ۲۰۰۵: ۴۶۷)

ئەسپی حدوود، فارسی: اسب نجیب (هەژار ۱۹۹۰: ۶۵۱)

گاوان

کەسێکە کە گاگەل بلەوهرپێی (خاڵ ۲۰۰۵: ۴۸۷)

شوانی گاران

عەشیرەتییکی کاونارای کوردستان (هەژار ۱۹۹۰: ۶۸۵)

گافان • گالو

– ئەو کەسە دەچیتە بەر گاران، بەم شیوەیە؛ لە هەندێ ناوچەدا خەلکی گوند بەنۆرە هەریە کە رۆژنیک دەبیتە گاوان، یان گاوان دەگیران

بۆ ئەوێ بچیتە بەرگاران

– دژی سەرچوپی لە شاییدا

دەلێن ئەو شوانە یا گاوانە [تحفه ۱، ل ۲۲۷] (شیخانی ۲۰۰۹: ۴۵۰)

گوێسوانە

پیزە گورگە و زەلێکە کە لە دیوار نراپ (خاڵ ۲۰۰۵: ۵۰۸)

پاسارە، سوانە (هەژار ۱۹۹۰: ۷۲۲)

گیابەند

وەرکەمەر (خاڵ ۲۰۰۵: ۵۱۷)

گیابەن (هەژار ۱۹۹۰: ۷۳۹)

لاوک

گۆرانی درێژ و قەدیمی (هەژار ۱۹۹۰: ۵۸)

ستراپی میترانجی، ستراپی سییارا، ستراپی شەرا

جۆرێکە لە مقامی کوردی کە داستانی قارەمانییەتی و خۆشەویستی و سەر و سەربردەیی شەر و شۆر و کردەوی ئازایەتی پیاو بەناوبانگە کانی

کوردەواری دەگێڕتەو، ئەو لاوکەنەش شۆرەسوارە بەناوبانگە کان و پیاو ئازاکان هەندەبۆتێن بەسەر ئەو رووداوانە گوتراون کە قارەمانە کان

ناویان پێ دەرکردوو و ئازایەتیان تیدا نواندوو، لە خەیاڵەوێش هەرچی رەوشی پەسندی ئەو سەردەمی خۆی هەبوو داویانەتە پالی و ناوی

لاوک لە قارەمانی رووداوە کەووە هاتوو، وەک لاوکی چەتۆ، مەمی زەر، سوارۆ، میرزاغا، عەمیگۆزی، شیخ مەمحوود، و سمایلاغە (شیخانی

۲۰۰۹: ۴۸۲-۴۸۳)

مازوو

شتیکی خری سهختی تفتی قۆقژاوییه له گزگل پچووکتیه

داریکه مازوو بگری (خال: ۲۰۰۵: ۵۴۸)

مانای تر جگه له مانای ههنبانه بۆرینه پشکیل، نهوشته خری گۆره یبازی پی ده کهن (گهردیگلانی ۲۰۰۹: ۲۴۶)

ماشهر ده ستار

به نیکه له سهه ر نه ژنو کرای به قانگه

ماشهره (خال: ۲۰۰۵: ۵۴۹)

کلافه به نیکه له نیوان دوو نه ژنودا هه نده کری (هه ژار: ۱۹۹۰: ۷۹۲)

مالو

ماله ی زهوی تهخت کردن (خال: ۲۰۰۵: ۵۵۰)

خیشک (هه ژار: ۱۹۹۰: ۷۹۵)

مه زیووت

چوست، چالاک (هه ژار: ۱۹۹۰: ۸۲۷)

چوست - مه زیووت، خیرا، به کار (هه ژار: ۱۹۹۰: ۲۱۱)

کارقایم - مه زیووت (شیخانی ۲۰۰۹: ۳۹۵)

نمهک خورده

له کی، لوری، فهیلی خوی (خال: ۲۰۰۵: ۵۸۸)

مه ک، خوی خوا

بریتی له خواردنی نانی که سیک

بریتی له ده لالی و دلکیشی

ته رایی که م (هه ژار: ۱۹۹۰: ۸۶۹)

خوی، خی

- وه فا (شیخانی ۲۰۰۹: ۵۳۹)

نیسار

نسر م (خال: ۲۰۰۵: ۵۸۶)

شویتی که تاو ناگریته وه، بهر سیهه - سیهه (هه ژار: ۱۹۹۰: ۸۶۵)

نزار • نه زار • نیل • دووره تاو - لای سیهه - جیگی ره وه و کوستان، لای سیهه له چیا (شیخانی ۲۰۰۹: ۵۳۸)

نەرد

دوو تەختەى بیست و چوار خانیه به سی پوول و دوو زار یاری له سەر دەکری (خال ۲۰۰۵: ۵۹۴)

گەمەى تاوێ (ههژار ۱۹۹۰: ۸۸۱)

– تاوله

– بهخت

– چىای عاسى (شىخانى ۲۰۰۹: ۵۴۰)

هاوێر

جیا کردنهوهى کار و بهرخ له بزى و مهړ (خال ۲۰۰۵: ۶۲۳)

له ئیکتر جیا کردنهوهى مالک و زا

دهوره، ههړچوارلا (ههژار ۱۹۹۰: ۹۴۵)

هۆره

جۆره گۆرانیهى كى جافه كيه

پوواز (خال ۲۰۰۵: ۶۲۵)

دهور ووبهړ

پوازی ئهستووړ بۆ قهڵش وئیک نههاتنى دارى كه دهيشکين به تهوړ

قاميكي جافانه

سهيرانگا

جتيگهى زۆر بئند، كتيوى بئند

گۆرانى بهسۆزه (ههژار ۱۹۹۰: ۹۵۶)

ههئده پهرتيوى

چلووك

ترۆپكى دار (ههژار ۱۹۹۰: ۲۰۶)

ههئانه

ههئال

گوئيكي جوانى بۆنخۆشى كوئستانيه

شتيكيه ههنگ له گوئى دهگرى و شانى پى ههئده بهستى

ئهرده لانى بانگهواز

تۆزى نير و مبي ريووك بۆ متربه بوون (خال ۲۰۰۵: ۶۳۴)

گوئى زهردى بۆن خۆشى به ناو بانگ، ههئال

دهرمانی پښته خوښ کردن
 مای موم که میشه نگوین له گولانی ده گری
 تۆزی روه کی نیر بو ئاوس بوونی روه کی میوینه
 جار، به قه و هه را کردن
 میلاقه، ره به نوک
 ناوی ژنانه (هه ژار. ۱۹۹۰: ۹۸۴)
 بانگ

– گوئیکه په روه کانی گه وره و رهنگا وره ننگه، لاسک نهرمه، بی درکه، بونی نییه، بو جوانییه (شیخانی ۲۰۰۹: ۵۶۸)

وچان

پشو و حه سانه وهیه کی کهم (خال ۲۰۰۵: ۶۰۷)

پشوودان، ئیسراحت کردن

مؤلهت - وچانم دهیه تا پاییز قهرزه کهت دهدهمه وه (هه ژار. ۱۹۹۰: ۹۰۷).

پشو • ئیسراحت • ئاسووده بوون

شه کهتی ده رکردن و حه سانه وه (شیخانی ۲۰۰۹: ۵۵۴)

ئه نجام

پاش ئه م توئینه وهیه، گه یشتینه ئه م ئه نجامه ی خواره وه:

۱. شاعیر وهک هه ر مندائیکی لادینشین کوردستان به قوناغیکی دژوار و نارححت و پرمهینه تیدا تپه ریوه، که کاریگه ری ئه رینی و نه رینی له سه ر ته وای ژیا نی جیه یشتو وه.

۲. هیمنی شاعیر یه کیک بو وه له و شاعیرانه ی که به چه ک و خامه که ی؛ به شداری له خه با نی ئازادیخوازی گه لی کورددا کردو وه، له چه ندین ریکخوا و کو مئه له ی روشنیری و دا کو کیکار له مافه ره واکانی گه له که مان ئه ندای هه ره کارا و چالاک بو وه، هه ر به و بیر و هه ست و نه ست و خولیا به ش ژیا وه تا کوچی دوا بی کردو وه.

۳. هیمنی شاعیر له ده قه شیعی "به هاری لادی" دا وینایه کی جوانی ژیا نی لادی و ره هه ند و لایه نه جیا وازه کانی ده کات، به جو ریک خو ئنه ر ده خاته نیو واقیعی ژیا ن و شیوازی مامه له ی گوندنشینان، هه روه ک بلی له وی ژیا ن به سه رده بات.

۴. ماموستا هیمن؛ کو مئه لیک خال و چه مک و بنه ما و ئاکار و به ها و ره وشتی لادینشینان با س ده کات، که تاییه تن به ژیا نی لادی و پر ن له وانه ی گه وره و ئاکاری و کو مئه لایه تی و ئابووری وه ک: (کارکردن، نه فسبه رزی، بو ئیری و جه ربه زه بی، به خشنده بی، ده ستیا کی، دلپا کی و لینه اتووی..)

۵. هه موو خو ئنه ریکی شیعه ره کانی ماموستا هیمن، هه ست به وه ده کات؛ که شیعه ره کانی زور ناسک و پاراوو ره وانن، که خو ئنه ر ده توانیت بچیته نیو قوولایان و سوودی ته وایان لی ببینیت.

۶. ئه م ده قه شیعه ری شاعیر و سه رجه م شیعه ره کانی تری وشه گه لیک وه خو ده گرن؛ ده کریت وه کو فه ره نگیکی به سوودی زما نی کوردی که نکیا ن لی وه ربگیریت، له بهر ئه وه ی خه رمانیکی گه وره ی زما نه وانی و وشه ی کوردی ره سه ن و زور جوان و به هیژیا ن تیدا یه، هه ربو یه ش به شیک له توئینه وه که مان تاییه ت کردو وه به م با به ته و له ژیر سه ره ناوی (فه ره نگو کی ده قه شیعی به هاری لادی) ریکخوا وه، هه ر

لێره شهوه پێشنيياز ده كهين؛ هه موو ئه و توێژه رانه ی کار له سه ره شیعره کانی هێمن ده کهن؛ گرنگی به م لایه نه ده و له مه منده ی زمانه وانی شاعیر بدهن و ئه م وشه و ده سه ته واژانه له فه وتان بپاریزن.

سه رچاوه کان:

قورئانی پیرۆز

فه رموده

البخاري محمد بن إسماعيل أبو عبدالله - ١٤٠٧ - ١٩٨٧ تحقيق : د. مصطفى ديب البغا (ج ٢ ص ٥١٨) رقم الحديث (١٣٦١) دار النشر : دار ابن كثير , اليمامة - بيروت، الطبعة : الثالثة.

ئیلخانی زاده، سواره (٢٠٠٧) زه مزه مه ی زولال، سه رجه می به ره مه کانی سواره ئیلخانی زاده، کۆکردنه وه و ریکه ستنی عه بدولخالق یه عقووپی، چاپی یه که م، هه ولیتر، ده زگی چاپ و بلاوکردنه وه ی ئاراس.

پیندرۆپی، محه مه د سالح (٢٠٠٩) فه ره نه نگا کانی، کوردی بۆ کوردی.

موکریانی، هێمن (٢٠٠٥) دیوانی هێمن موکریانی، کۆکردنه وه و ریکه ستنی سه یران هیکمه ت و سه ردار شه مزاو، بلاوکه راهی کوردستانی ئازاد، هه ولیتر.

خال، شیخ موحه مه د (٢٠٠٥) فه ره نه نگی خال، چاپی دووه م، هه ولیتر، بلاوکه راهی ئاراس.

دیورانته، ویلیام جیمس (٢٠٠٧) میژووی شارستانی، به رگی یه که می چاپی کوردی، وه رگێرانی کۆمه له نوسه ریک، چاپی یه که م، سلیمانی، ده زگی چاپ و په خشی سه رده م.

سه مه دی، عه بدوللا (٢٠١٣) خشل و پۆشاکێ ژنانه ی موکریان، کوردی بۆ کوردی ناوه ندی.

شیخانی، عه بدولوه هاب (٢٠٠٩) فه ره نه نگی شیخانی، ده زگی موکریانی، چاپی یه که م چاپخانه ی خانی، ده وک.

قانع، بورهان (٢٠٠٥) دیوانی قانع شاعیری چه وساو ه کانی کوردستان، چاپی شه شه م، تاران، چاپخانه ی داله و، بلاوکه راهی پانیز.

گه ردیگالی، ئه مین (٢٠٠٩) فه ره نه نگی رێژگه، کوردی بۆ کوردی و فارسی.

وه سمان، محه مه د (٢٠١٩) فه ره نه نگی نه وه کان (قاموس الأجيال)، عه ره بی-کوردی، هه ولیتر: چاپخانه ی سنوو.

هه ژار، عبدالرحمن شرفکندی (١٩٩٠) هه نبانه بۆرینه، فارسی-کوردی، ئاماده کردنی: محمد ماجد مردوخ روحانی.

العبد، محمد (٢٠٠٩) نصوص مختارة من مقدمة ابن خلدون، الطبعة الأولى، مصر، مركز الرسالة للدراسات والبحوث الأنسانية، القاهرة.